

JÓLÉT VAGY JÓLLÉT? A PSZICHÉS JÓLLÉT SZEREPE ÉS MÉRÉSE A FENNTARTHATÓSÁG ÉS EGY JÓL MŰKÖDŐ TÁRSADALOM KIALAKÍTÁSÁBAN I. RÉSZ

WELFARE OR WELLBEING? THE ROLE AND ASSESSMENT OF PSYCHOLOGICAL WELLBEING IN CREATING SUSTAINABILITY AND A WELL-FUNCTIONING SOCIETY PART I

Fodor Szilvia

PhD, habilitált egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pszichológia Intézet Tanácsadás- és Iskolapszichológia Tanszék
fodor.szilvia@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a társadalmi jóllét kérdését járja körül a gazdasági jólétmutatók pszichológiai szempontú elemzésével, ezzel pedig amellet kíván érvelni, hogy mind az életminőség növelése, mind pedig a fenntarthatóság szempontjából nem elegendő az országok eredményességét a fogyasztást és gazdasági növekedést alapul vevő GDP alapján megítélni. Ugyanilyen fontos a társadalmi indikátorok és a pszichés jóllét vizsgálata. A tanulmány most megjelenő, első részében áttekintést nyújtunk arról, hogy miért fontos és aktuális ez a kérdés, milyen összefüggésben áll a jövedelem és a jóllét, valamint, hogy a társadalmi jóllét tanulmányozásának milyen történeti előzményei és jelenlegi eszközei vannak. Az írás célja, hogy egyrészt, rámutasson az értékek és célok meghatározó erejére a fenntarthatóság vonatkozásában, másrészt pedig, hogy elősegítse az interdiszciplináris párbeszédet az egyéni és társadalmi jóllét szempontjából releváns szakterületek között.

ABSTRACT

The paper explores the issue of social wellbeing through a psychological analysis of economic wellbeing indicators, arguing that it is not sufficient to judge countries' performance in terms of GDP based on consumption and economic growth, both for quality of life and sustainability. Equally important is the examination of social indicators and psychological wellbeing. In this first part of the paper, we provide an overview of why this issue is important and timely, the relationship between income and wellbeing, and the historical antecedents and current tools for studying social wellbeing. The aim of the paper is both to highlight the crucial role of values and goals in relation to sustainability and to promote interdisciplinary dialogue between disciplines relevant to individual and social wellbeing.

Kulcsszavak: jólét, jóllét, GDP, fenntarthatóság, pszichés gazdagság, társadalom

Keywords: welfare, wellbeing, GDP, sustainability, psychological wealth, society

1. BEVEZETÉS

A pszichés jóllét és a mentális egészség témája a pszichológiai kérdésfelvetésen túl társadalmi és gazdasági kérdés is. A jóllét jellemzői ugyanis nemcsak az egyéni életutakat határozzák meg, hanem a jó működés, az egészség, a hatékonyság, a reziliencia mentén hatással vannak a munkavégzésre, az egészségügyi ellátórendszerre, az elégedettségre, az együttműködésre, azaz a társadalmi jóllét különböző összetevőire, ezért a jóllét rendszerszintű vizsgálata és támogatása túlmutat az egyéni boldogulás kérdésén (Adler–Seligman, 2016; Odermatt–Stutzer, 2017). Ehhez, vagyis a jóllét rendszerszintű vizsgálatához azonban fontos ismerni azokat a fogalmakat és mérési lehetőségeket, amelyek egy társadalom jó működésének leírása során továbblépnek a gazdasági mutatók és a GDP (gross domestic product, bruttó hazai termék) feltárásán, és az életminőség egyéb összetevőit és a szubjektív jóllét jellemzőit is figyelembe veszik.

Mindemellett, érdemes szem előtt tartani, hogy a fenntarthatóság vagy egyszerűbben fogalmazva a túlélés szempontjából sincs más alternatívánk, mint a jólét fogalmát a „jólléttel” helyettesíteni, azaz az anyagi javak gyarapítása és a fogyasztás növekedése helyett a pszichés jóllét fogalmát előtérbe helyezni, definiálni és közös, hosszú távú célként kitűzni. A tanulmányban az említett területek bemutatása céljából először körüljárjuk a GDP fogalmát, kiemelve azt, hogy a fenntarthatóság és a pszichés jóllét szempontjából miért lehet kissé egyoldalú, bizonyos szempontból pedig félrevezető ez a jólétmutató. A jövedelem és a jóllét kapcsolatának ismertetése után pedig azt tárgyaljuk, hogy a társadalmi jólét mérésének milyen alternatív megközelítései és mérési lehetőségei, valamint milyen történeti előzményei vannak.

2. MIRE JÓ A GDP ÉS MIRE NEM?

Ha visszagondolunk az elmúlt hétre, milyen pozitív élményeket tudunk felidézni? Mikor volt az, amikor boldognak éreztük magunkat? Mitől érezzük azt, hogy az életünknek értelme és célja van? Vagy mi az, amit kívánnánk a gyermekeinknek, tanítványainknak az életben, mit érjenek el, milyen életük legyen? Bár szeretjük és használjuk a javainkat, a boldogság vagy az élet értelme kapcsán a többségnek valószínűleg mégsem a telefonja vagy az autója, de talán nem is a tőzsdéi befektetések vagy a nyaraló jut az eszébe. Ezek fontos használati tárgyak, és az életünk egyes aspektusait valóban gazdagítják, de önmagukban nem határozzák

meg az életminőségünket, az elégedettségünket, és a számunkra örömet jelentő tevékenységeinket, és a jelentésteli, értelmes életet sem ezek definiálják.

Az elmúlt években egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a makroökonómiai mutatók, különösen a bruttó hazai terméket (gross national product, GDP), vagyis az adott idő alatt előállított végső felhasználásra szánt javak (termékek és szolgáltatások) összességének értékét leíró, többnyire azt az életszínvonallal azonosító mutató nem fedi le mindazokat az életkörülményeket és életfeltételeket, amelyek egy személy mindennapjait és elégedettségét, boldogságát, azaz a jóllétét meghatározzák (Costanza et al., 2014).

Bár a GDP ma az országok fejlődésének és növekedésének az egyik legfontosabb mérőszáma, van néhány probléma vele. Először is: valójában nem azt méri, ami hosszú távon igazán számít az emberi elégedettséghez és a jó életminőséghez. Ez abból az egyszerű tényből fakad, hogy a GDP-nek nem rendszerszemléletű a megközelítése, azaz nem veszi figyelembe a gazdasági folyamatok egyénekre és a tágabb környezetre gyakorolt hatását (Eker–Ilmola–Sheppard, 2020). Így például, egy gazdaságos, pénzügyi szempontból profitot termelő vállalat működése akár jelentős környezeti károsodásokat is okozhat, vagy dolgozhatnak ott kizsigerelt és kiégett emberek. Fordítva is igaz: egy látszólag költséges és rövid távon nézve drága beavatkozás (például napelemek telepítése) is lehet hosszú távon kifizetődő és gazdaságos stratégiai, energiagazdálkodási szempontból. A rendszerszintű gondolkodáshoz tehát az elemek komplex összjátékának figyelembevétele mellett túl kell látni az „itt és most” haszonelvénél, és a tágabban értelmezett „közjó” fogalmának, az emberiség általános és hosszú távú érdekeinek kell fontosabbá válnia, illetve fel kell ismernünk, hogy az egyéni boldogulás nehezen képzelhető el a környezet „boldogulása” nélkül. A gazdaság, az emberek és a környezet hármasságának és egymásra hatásának ismerete, illetve a tágran értelmezett költség-haszon elemzések nélkül az aktuális gazdasági folyamatok csak egy viszonylag szűk aspektusból értékelhetők. Ennek a rendszerszemléletű gondolkodásmódnak a fényében értelmezhető Jonathon Porritt (2007) gondolata, mikor azt írja: „A gazdaság elsősorban az emberi társadalom alrendszere, amely pedig maga a földi élet (bioszféra) összességének alrendszere. És egyetlen alrendszer sem tágulhat túl annak a rendszernek a kapacitásán, amelynek része” (Porritt, 2007, 56.).

A GDP másik kritikus pontja, hogy nem méri és nem veszi figyelembe az egyenlőtlenségeket és a relatív szegénységet egy országon belül, így, bár lehet, hogy az átlagértékek nem rosszak, valójában nagy különbsége lehetnek az emberek között, de az is elképzelhető, hogy egy GDP alapján gazdagnak nevezhető országban a lakosok környezetkárosításhoz vagy mentális betegségekhez kapcsolódó nehézségekkel küzdenek (Giannetti et al., 2015). Ehhez kapcsolódik részben a házimunka (például: gyermeknevelés, idős gondozás) elismerésének a kérdése is, hiszen ez pénzben ugyan nem kifejezhető értéket termel, mégis nélkülözhetetlen eleme a társadalmi működésnek.

A GDP legfőbb problémája azonban az, hogy egy olyan értékrendet és ezáltal olyan fogalmi keretet ad számunkra, mely a termelékenység és a fogyasztás alapján határozza meg a jólétet, a mögötte húzódó implicit feltételezéseként pedig azt fogalmazza meg, hogy az anyagi javak felhalmozása és a gazdasági növekedés a fő célunk. Ezzel olyan értékeket tesz meg prioritássá és a mindennapjainkat meghatározó célokká, melyek egyrészt nem vezetnek valódi, pszichés jólléthez, sőt inkább a folyamatos lemaradottság érzetét keltik bennünk, másrészt pedig az egyre növekvő fogyasztással és az arra való törekvéssel tulajdonképpen egyenesen a Föld erőforrásainak a kimerüléséhez vezetnek. A gazdasági lábnyom elemzései azt mutatják, hogy több erőforrást használunk, és több hulladékot termelünk, mint azt a fenntartható fejlődés elve szerint tehetnénk (URL1), ez pedig nyilvánvalóan nem működtethető hosszú távon. Ezért egyes stratégiai dokumentumok, például az Európai Bizottság *Annual Sustainable Growth Strategy* (2020) című dokumentuma is megfogalmazza (URL2), hogy a gazdasági növekedés önmagában nem lehet a cél, annak az emberek és a bolygónk szolgálatában kell állnia, ez a gondolat pedig jól beilleszthető az ENSZ által 2015-ben elfogadott *17 fenntartható fejlődési cél* (Sustainable Development Goals) szemléleti keretébe is (URL3).

Hogyan segíthet a fenntarthatóság elérésében a jólét fogalmának jóllét-megközelítésű értelmezése? A haladás, a fejlődés és a jólét fogalmának újradefiniálásával, a „növekedés” helyett a „fejlődés” középpontba helyezésével (Csath, 2022) esély nyílik arra, hogy a „jólétet” egy olyan, az országok számára fontos, egységes és kollektív célként határozzuk meg, amely hosszú távon fenntartható. Ha megértjük, hogy a boldogság és a jóllét nem írható le pusztán a materiális javakhoz való hozzáféréssel és a gazdasági növekedéssel, akkor meg tudunk fogalmazni olyan új, társadalmi fejlődést eredményező célokat, amelyek az életminőség javulásához vezetnek, ám nem a természeti erőforrások kizsákmányolásán alapulnak. Ahogy az ENSZ által 2012-ben közzétett *Happiness: Towards a Holistic Approach to Development* című dokumentum fogalmaz (URL4): a boldogságra való törekvésnek erősen kapcsolódnia kell a fenntartható fejlődésre való törekvéshez. A célokat definiáló értékekkel így a rendszerszemléletű gondolkodásmód, a jövőorientáltság, a közös humánus értékelése és felismerése, a társadalmi felelősségvállalás és az együttműködés válhatnak, melyek kialakítása, tudatosítása a nevelés és az oktatás egyik fontos feladata.

3. JÖVEDELEM ÉS JÓLLÉT

Bár a GDP és a szubjektív jóllét összefüggései meglehetősen összetettek, a jövedelmi viszonyok összességében igen fontosak az életminőség és a szubjektív jóllét szempontjából (Szondy, 2007), vagyis a magasabb jövedelemmel rendelkezők általában elégedettebbek és egészségesebbek. Ez a kapcsolat azonban nem

teljesen lineáris. Mit jelent ez? Többek között például azt, hogy egy küszöbérték elérése után az anyagi helyzet javulása már jóval gyengébb összefüggést mutat a jóllét és az elégedettség szintjével (Kopp–Martos, 2011), ráadásul nem is annyira a gazdagság abszolút értéke, hanem a relatív távolság a magasabb jövedelmű vagy pozíciójú emberektől, azaz az egyenlőtlenség mértéke az, ami inkább előrejelzi a jóllét alakulását (Mackenbach et al., 2008). A lemaradottság, a kiszolgáltatottság, a döntési lehetőségekből való kimaradás ennek a folyamatnak a pszichés vetülete, a lemaradás szubjektív élménye az, ami a hátrányos helyzet megélésének a meghatározó összetevője (Martos–Kopp, 2011).

A GDP és a társadalmi jóllét/boldogság kapcsolatára vonatkozó kutatások azt mutatják, hogy a nemzetgazdaságok teljesítményének egy bizonyos szintjéig, az anyagi jólét alapvető szintjének eléréséig valóban javul az emberek jólléte és elégedettsége, azonban a fölött már nem. Kína példája különösen kijózanító, ahol a gazdaság növekedése mellett a boldogság csökkenése következett be, valószínűleg azért, mert a gazdasági bővülés kiélezte a társadalmon belüli különbségeket (Brockmann et al., 2011). A jövedelem és a boldogság összefüggésének összetettségére mutat rá az ún. Easterlin-paradoxon is. A keresztmetszeti adatokon vizsgálódva ugyanis pozitív irányú a jövedelem és a szubjektív jóllét kapcsolata, vagyis egy adott időpontban vizsgálva e két tényező között az összefüggés szignifikáns, ám longitudinálisan vizsgálva azt látjuk, hogy a gazdasági növekedés nem jár együtt az elégedettség növekedésével. Erre példa, hogy a 20. század második felében a gazdaságilag fejlett országokban az elégedettség általános szintje nem változott, annak ellenére, hogy az egy főre jutó nemzeti jövedelem jelentősen növekedett (Hajdú T.–Hajdú G., 2013). A jövedelem és az elégedettség keresztmetszeti és idősoros kapcsolatának ellentmondásossága az, amelyre Richard A. Easterlin (1995) rámutatott, és ami a jövedelem és a szubjektív elégedettség összefüggéseit tovább árnyalja.

Daniel Kahneman és munkatársai (2006) ezt a jelenséget, vagyis hogy a jövedelem növekedése nem jelenik meg a szubjektív elégedettség szintjén, több okkal magyarázzák. Egyrészt a keresztmetszeti vizsgálatok szerint kimutatott mérsékelt korreláció a jövedelem és a boldogság között azzal magyarázható, hogy a szubjektív jóllétre adott válaszainkat már eleve nagyban meghatározza az, hogy az elégedettségünket az anyagi helyzetünkkel definiáljuk, és ebben a keretrendszerben értelmezzük a jóllétünket. Azt, hogy a jövedelem növekedése nem eredményezi feltétlenül a szubjektív jóllét növekedését, a „relatív jövedelem hipotézisével” is magyarázhatjuk. Ez azt jelenti, hogy bár abszolút értelemben növekedhet a gazdagságunk, ám ha az nem jelenik meg a szubjektív érzékelés szintjén, ha mindenkinek ugyanúgy nő körülöttünk a jövedelme, akkor a jövedelmi sorrendben elfoglalt helyünk a növekedés ellenére valójában nem változik.

Csikszentmihályi Mihály (1999) még két nagyon egyszerű magyarázatot említ a jövedelem és a jóllét nem lineáris összefüggéseinek hátterében: egyrészt nagyon könnyen hozzászokunk, habituálódunk a jó életszínvonalhoz, így a növekedés

élményét az egyre magasabb célok, az egyre nagyobb bevétel tudja csak megadni, másrészt pedig rámutat, hogy könnyen lehet, hogy a jóllét egy olyan sokdimenziós, több elem által meghatározott jelenség, amelyben a jövedelem ténylegesen csak egy összetevő a sok közül.

Ezek az összefüggések és magyarázatok arra mutatnak rá, hogy a GDP és a jövedelem önmagában nem alkalmas egy társadalom jóllétének, életminőségének jellemzésére. De akkor mi lenne az? Az értékek szempontjából az autonómia, közösségiség és az igazságosság értékei tűnnek meghatározónak. Azokban az országokban, melyekben az igazságosság orientációja dominál a hierarchikus és egyenlőtlenül megosztott erőforrások mint értékek felett, magasabb az étellel való elégedettség és a várható élettartam, még a GDP nemzeti szintjére való kontrollálás után is (Downie et al., 2007). Martos Tamás és Kopp Mária (2011) pedig a társas kapcsolatok elérhetőségét, a társas támaszt, illetve – Francis Fukuyamához (1995) hasonlóan – a bizalom szerepét emelik ki. Úgy tűnik tehát, hogy a „gazdagságot” a jövedelem mellett máshol is keresnünk kell, és egyre sürgetőbbé válik a kérdés megválaszolása: mitől is lesz igazán „gazdag” egy társadalom?

4. A NEMZETEK PSZICHOLÓGIAI GAZDAGSÁGA

Adam Smith (1723–1790) skót közgazdász és filozófus az 1776-ban megjelent *A nemzetek gazdagsága* (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, röviden *The Wealth of Nations*) című művében fektette le a modern közgazdaság-tudomány és a szabadkereskedelem alapjait. Ám az talán kevésbé ismert, hogy Smith egy korábbi műve, *Az erkölcsi érzelmek elmélete* (1759, *The Theory of Moral Sentiments*) némileg másképp közelíti meg a társadalmak működésének a kérdését. Ebben a szerző egy másfajta társadalmi modellt, egy közösségi szolidaritáson alapuló működést ír le, és részletesen értekezik az emberi motívumokról, az empátiáról és az együttműködésről, vagyis mindarról, ami a gazdasági jólét mellett a jó élet meghatározó eleme. A két mű némileg ellentmond egymásnak, és nem egyértelmű, hogy Smith alapjaiban változtatta-e meg a nézőpontját a két mű írása közt eltelt időben, vagy mindkét megközelítést érvényesnek tartotta, azt mindenestre láthatjuk, hogy míg a klasszikus közgazdaságtan alapvetően *A nemzetek gazdagsága* elveit tartja lényegesnek, az alternatív közgazdaságtan a két mű együttes értelmezését tartja helyesnek, melyben jól kiegyesítik egymást az egyéni és a közösségi érdekek.

Adam Smith kortársa, Benjamin Franklin (1706–1790) amerikai államférfi, filozófus, természettudós is foglalkozott ezzel a kérdéssel, és leírt az egészséghöz és jólléthez vezető tizenhárom erényt (mértékletesség, csönd, rend, határozottság, takarékoság, szorgalom, őszinteség, igazság, mérséklet, tisztaság, nyugalom, makulátlanság, alázat). Ezeket elsősorban saját maga számára jelölte meg

elérendő, a személyes fejlődését elősegítő célként, másrészt azonban ezzel általános is megalapozta a szubjektív jóllét témájának a helyét a társadalmi boldogulás terén. A személyes fejlődés fontossága és elérhetősége tétele a részben általa megszövegezett amerikai Függetlenségi nyilatkozat (1776) első soraiban is olvasható (URL5), amelyben a boldogságra való törekvést alapvető jognak, a kormányzatokat pedig az ezeknek a jogoknak a biztosítására szolgáló intézményeknek tekinti: „Magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen Jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz, valamint a jog a Boldogságra való törekvésre. Ezeknek a jogoknak a biztosítására az Emberek Kormányzatokat létesítenek, amelyeknek törvényes hatalma a kormányzottak beleegyezésén nyugszik.”¹

Mindeközben Jeremy Bentham (1748–1832) angol jogtudós, filozófus, a modern utilitarizmus atyja is a társadalom boldogságáról elmélkedett, és a kormányzat egyik feladataként a „társadalom jóllétének a biztosítását” nevezte meg (Bentham, 1988, 70., id. Hocutt, 2005).

Ezeket a gondolatokat ismerve joggal vetődik fel a kérdés, hogy ezekre az alapművekre hivatkozva miért csak a gazdasági növekedés elemeit emeljük ki a társadalmi fejlődés és az országok teljesítményének értékelése során, holott látható, hogy már régóta jelen van a szubjektív jóllétet és a boldogságra való törekvést mint alapvető jogot és hajtóerőt tartalmazó nézőpont is. Erre a hiányzó elemre reflektálva jelent meg 2012-ben Shigehiro Oishi *The Psychological Wealth of Nations* című könyve, amelyben a Smith-alapműre hivatkozva részletesen ismerteti az egyéni és a társadalmi jóllét összefüggéseit, és amelyben rámutat, hogy a gazdasági növekedés nem jelenti minden esetben az egyéni életminőség javulását.

Mindennek a következtében már bő fél évszázada láthatjuk a nemzetközi törekvéseket arra nézve, hogy a gazdasági növekedés mellett más elemek is bekerüljenek a haladást kifejező mutatók közé. Ezt a törekvést tükrözi Robert Kennedy amerikai szenátor, igazságügyi miniszter emblemikus, 1968-as kansasi beszéde (URL6), amelyben egyértelműen megfogalmazódik a gazdasági mérőszámok egyoldalúságának a problematikája és az élet valódi értékeinek fontossága: „A GDP-be értékként számít bele a levegőszennyező tevékenység, a cigarettareklám, az erdők kivágása, és a természeti csodák feláldozása a növekedésért. De nem számít bele gyermekeink egészsége, oktatásuk minősége, vagy az az öröm, amelyet a játék okoz nekik, és nem növeli a GDP-t költségzetünk szépsége, a házasságok ereje. Röviden, a GDP mindent figyelembe vesz, csak azt nem, ami az életben igazán fontos” (id. Csath, 2014, 135–136.).

Ennek az új perspektívának köszönhetően indultak be szélesebb körben az életminőség-vizsgálatok, aminek eredményeként olyan társadalmi indikátorok

¹ Fordította: Vecseklőy József.

jelentek meg, melyek lehetővé tették a jóllét szisztematikus kutatását. Érdekes módon, míg a gazdasági jellegű mutatók kialakításában viszonylag nagy (máig is) az egyetértés (például: GDP, megtakarítások mértéke, munkanélküliség szintje), addig a társadalmi indikátorok terén sokkal nagyobb a változatosság, kevésbé konszenzusos ezek tartalma, jellege. Többnyire megtaláljuk köztük az iskolázottság, a várható élettartam mutatóit, de a csecsemőhalandóság, a bűnelkövetés vagy később a légszennyezettség mértéke is egy gyakran előforduló változó. Ez a sokszínűség a terület újszerűsége mellett valószínűleg a definíciók változatosságából, a téma komplexitásából és interdiszciplináris jellegéből adódhat.

Ugyanebben az időszakban, az 1970-es években fogalmazza meg az OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) is, hogy a gazdasági fejlődés nem egy kizárólagos és önmagáért való cél, hanem a jobb életkörülmények megteremtését teszi lehetővé. Ennek a nézőpontnak az eredményeként 1973-ban jelent meg a szervezet *List of Social Concerns Common to Most OECD Countries. The OECD Social Indicator Development Programme* című anyaga, amely nyolc nagy csoportban (egészség, egyéni fejlődés a tanuláson keresztül, foglalkoztatás és a munka minősége, időfelhasználás és szabadidő, javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, fizikai környezet, biztonság és igazságszolgáltatás, társadalmi részvétel) összesen huszonnégy közvetlenül mérhető társadalmi változót gyűjtött össze. Ezek között már felismerhetjük a boldogságindexekben és a pszichológiai jóllét mai definícióiban is megjelenő összetevőket.

Mindezek az indikátorok előkészítették a terepet azok felé a mutatók felé, melyek szisztematikusán és direkt módon a társadalmi jóllét mérését tűzik ki célul, amelyekben már jelentős helyet foglalnak el a területi kiegyenlítettség, a csökkenő társadalmi különbségek, a társadalmi harmónia és az ökológiai és demográfiai fenntarthatóság kérdései. Ezek az alternatív mutatók nem „növekedésellenesek”, és nem az anyagi javak ellenében fogalmazódnak meg, hanem rávilágítanak arra, hogy a GDP nem tudja mérni a valódi fejlődést akkor, hogyha nem azt méri, ami valójában fontos a társadalom számára.

5. A TÁRSADALMI JÓLÉT MÉRÉSÉNEK ALTERNATÍVÁI: JÓLÉT HELYETT JÓLLÉT

Az 1970-es évektől kezdve egyre több olyan törekvés jelent meg, amelyek egy-egy komplex mutatóban kívánták megragadni a jóllét, vagy inkább már a „jóllét” alakulását, és amelyek nemcsak a gazdasági növekedés, hanem az emberi tényezők alapján is értelmezik a fejlődést, így gyakran a GDP alternatívájaként vagy legalábbis kiegészítőjeként jelentek meg. Ezek közül mutatunk be néhányat, alátámasztva a jóllét-jóllét fogalmának sokszínűségét, illetve példát nyújtva az alternatív mérési lehetőségekre.

Human Development Index (HDI)

A United Nations Development Program (UNDP) keretében készült 1990-ben az ún. Human Development Index (HDI, humán fejlettségi mutató), mely jelenleg is használt, a mai napig rendszeresen kiadják az ezzel a módszertannal készített jelentéseket (URL7). Ebben a rendszerben három fő mutató alapján dolgoznak: az „egészség” dimenzió a várható élettartam, az „iskolázottság” az írástudás és a beiskolázottak aránya, az „életszínvonal” pedig az egy főre jutó bruttó hazai termék alapján kerül mérésre.

Better Life Index

A korábban említett OECD „well-being framework” alapján indult el a Better Life Initiative program 2011-ben, amely tizenegy elemet határoz meg a jóllét szempontjából (URL8). Ezek a jövedelem, a munka minősége, a lakhatás, az egészség, a tudás és készségek, a környezet minősége, a szubjektív jóllét, a biztonság, a munka-magánélet egyensúlya, a társas kapcsolatok és a polgári szerepvállalás jellemzői. E változókra épülve készültek a Better Life Index mérései, amelyek nagy előnye, hogy az eredményeket nemcsak egy összesített pontszám alapján mutatják be, hanem a honlapjukon található interaktív felületen az egyes mutatók egyéni súlyozásával, a számunkra fontos szempontok kiválasztásával vizsgálhatjuk az országok sorrendjét.

Gross Happiness Index (GHI)

Bhután az 1970-es években alakította át működését, és fogalmazta meg újszerű prioritásait, melyben a boldogság központi fogalomként jelent meg. Ehhez az ország mérőszámokat is rendelt, és a Gross Happiness Index (GHI) mutatójában kilenc területet jelenítenek meg, amelyek a jóllét meghatározói: ezek az életszínvonal, az egészség, az oktatás, az ökoszisztéma sokfélesége és rugalmassága, a kulturális vitalitás és sokszínűség, az időfelhasználás és egyensúly, a jó kormányzat, a közösségek és a pszichés jóllét.

World Happiness Report

A Gallup által készített World Happiness Report a szubjektív jóllétet vizsgálja az élet értékelése, a pozitív és a negatív érzelmek megjelenése alapján, az egy főre jutó GDP, a társas támogatás, a várható élettartam, a döntéshozatal szabadsága, a nagylelkűség/adományozás és az észlelt korrupció függvényében (URL9). Érdekes elemzésekkel és egy-egy speciális téma előtérbe helyezésével (például 2022-ben a Covid vagy a harmónia és egyensúly) mutatják be az eredményeiket, és rangsorolják az országokat.

Legatum Prosperity Index

Ez a mutató három fő területen jelöli meg a jóllét tizenkét pillérét, melyekhez hatvanhét beavatkozási területet és háromszáz indikátort fogalmaz meg (URL10). A három fő terület egyike az inkluzív társadalom az egyéni szabadságjogok és a biztonság védelméhez kapcsolódik, összetevői a biztonság, személyes szabadság, kormányzás és társadalmi tőke területe (safety and security, personal freedom, governance, social capital). A második, a nyitott gazdaság (open economy) lehetővé teszi a tehetség és az új ötletek hasznosítását a szegénységből kivezető út létrehozásában, összetevői a befektetési környezet, vállalkezési feltételek, infrastruktúra és piac, gazdasági minőség (investment environment, enterprise conditions, infrastructure and market access, economic quality). A harmadik terület a felhatalmazott emberek (empowered people) jelenléte, akik fel tudnak építeni egy jóllétre épülő társadalmat. Ennek összetevői az életkörülmények, az egészség, az oktatás és a természeti környezet (living conditions, health, education, natural environment).

Happy Planet Index

A HPI- (Happy Planet Index) mérőszámot a londoni New Economics Foundation fejlesztette ki, melyben három változó jelenik meg: a várható élethossz, az étellel való elégedettség és az ökológiai lábnyom. Az index kiszámításához megszorozzuk az étellel való elégedettséget a várható élettartammal, majd elosztjuk azt az ökológiai hatás mértékével (URL11).

Green GDP

A zöld GDP számszerűsíti a természeti erőforrások használatát és a klímaváltozás okozta költségeket és károkat, ezeket a GDP-vel együtt értelmezi. A zöld GDP kiszámításához le kell vonni a hagyományos GDP-ből a nettó természetitőke-felhasználást, beleértve az erőforrások kimerülését, a környezet romlását, valamint a védő és helyreállító környezetvédelmi kezdeményezéseket. Ez a fenntarthatóság szempontjából fontos kezdeményezés, bár hiányzik belőle a szubjektív elégedettség eleme.

Sustainable Development Goal (SDG) Index

Az ENSZ által 2015-ben megfogalmazott tizenhét fenntartható fejlődési cél alapján is kialakításra került egy olyan mutató, mely e célok elérésének szintje alapján rangsorolja az országokat (URL12), és amelyben szintén megjelennek az egyéni és társadalmi jóllét elemei és a fenntarthatóság.

Vannak még egyéb indexek, amelyek vagy a társadalmi jóllét egy-egy részterületét mérik, vagy pedig egy adott országnak a saját maga számára kialakított aggregált mutatói, ilyenek például a Positive Indicators of Child Well-being, a Victorian Happiness, a Measuring National Well-being program az Egyesült Királyságban vagy a Canadian Index of Well-being (CIW), ilyen típusú mutatókból azonban igen sok van. Összességében azt látjuk, hogy ezekben az új mérőszámokban már minden esetben megjelenik a rendszerszemléletű gondolkodásmód, amely a rövidebb és hosszabb távú, a közvetlen és a tágabb környezeti aspektusokat is tartalmazza, megtaláljuk bennük az egészség egyéni és környezeti meghatározóit, a szubjektív jóllét elemeit, a tanulás és az információhoz való hozzáférés pedig a legtöbb rendszerben kulcselemként jelenik meg ezeknek a komplex céloknak az elérésében.

Talán érdemes ennél a pontnál megemlíteni azt az Albert Einsteinnek tulajdonított mondást, miszerint: „Nem minden számítható, ami megszámlálható. És nem minden megszámlálható, ami számíthat.” Vagyis lehet és érdemes is törekednünk a valóban fontos dolgok mérésére és számbavételére, de biztosak lehetünk benne, hogy nem tudunk minden jóllételemet egy – mégoly komplex – indexbe sem belesűríteni. Éppen ezért felvetődik a kérdés, hogy nem lenne-e szerencsés a pszichés jóllétet közvetlenül vizsgálni, és a társadalmak jóllétét az egyéni jóllétmutatók összegzése alapján leírni. A pszichés jóllét tanulmányozása ráadásul nemcsak a helyzetértékeléshez, hanem a beavatkozási pontokhoz is iránymutatást ad.

A tanulmány következő részében a szubjektív jóllét fogalmának és mérési lehetőségeinek bemutatása mellett olyan nemzetközi gyakorlatokat is ismertetünk, amelyek a társadalmi jóllét mérése és fókuszba állítása szempontjából példaként szolgálhatnak a mentális egészséget és az életminőséget prioritásként kezelő társadalom kiépítése felé vezető úton.

IRODALOM

- Adler, Alejandro – Seligman, Martin E. P. (2016): Using Wellbeing for Public Policy: Theory, Measurement, and Recommendations. *International Journal of Well-being*, 6, 1–35. DOI: 10.5502/ijw.v6i1.1, <https://ppc.sas.upenn.edu/sites/default/files/wellbeingpublicpolicy.pdf>
- Bentham, Jeremy (1988): *The Principles of Morals and Legislation*. Buffalo, NY: Prometheus Books, ISBN 1615921117, 9781615921119
- Brockmann, Hilke – Delhey, Jan – Welzel, Christian et al. (2011): The China Puzzle: Falling Happiness in a Rising Economy. *Journal of Happiness Studies*, 10, 387–405. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2391703
- Costanza, Robert – Kubiszewski, Ida – Giovannini, Enrico et al. (2014): Development: Time to Leave GDP Behind. *Nature*, 505, 283–285. DOI: 10.1038/505283a, <https://www.nature.com/articles/505283a>

- Csath Magdolna (2014): A gazdasági és társadalmi teljesítmény mérése. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2, 134–141. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/ppbmk/article/view/3027/2288>
- Csath Magdolna (2022): Növekedési vagy fejlődési csapda. *Hitelintézet Szemle*, 21, 2, 152–174. DOI: 10.25201/HSZ.21.2.152, <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-21-2-jel-csath.pdf>
- Csikszentmihályi Mihály (1999): If We Are So Rich, Why Aren't We Happy? *American Psychologist*, 54, 10, 821–827. <https://home.ubalt.edu/tmitch/642/articles%20syllabus/csikszentmihalyi%20so%20rich.pdf>
- Downie, Michelle – Koestner, Richard – Chua, Sook Ning (2007): Political Support for Self-Determination, Wealth, and National Subjective Well-Being. *Motivation and Emotion*, 31, 3, 174–181. DOI: 10.1007/s11031-007-9070-0
- Easterlin, Richard A. (1995): Will Raising the Incomes of All Increase the Happiness of All? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27, 1, 35–47. DOI: 10.1016/0167-2681(95)00003-B
- Eker, Sibel – Ilmola-Sheppard, Leena (2020): Systems Thinking to Understand National Well-Being from a Human Capital Perspective. *Sustainability*, 12, 1931. DOI: 10.3390/sul2051931, <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/5/1931>
- Fukuyama, Francis (1995): *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press, ISBN 9780684825250
- Giannetti, Biagio F. – Agostinho, Feni – Almeida, Cecilia M. V. B. et al. (2015): A Review of Limitations of GDP and Alternative Indices to Monitor Human Wellbeing and to Manage Eco-System Functionality. *Journal of Cleaner Production*, 87, 11–25. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.10.051, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652614010932>
- Hajdú Tamás – Hajdú Gábor (2013): Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre. *Statistikai Szemle*, 91, 11, 1046–1071. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_11/2013_11_1046.pdf
- Hocutt, Max (2005): Was Bentham a Utilitarian? *Canadian Journal of Political Science*, 38, 3, 697–717. DOI:10.1017/S0008423905040540
- Kahneman, Daniel – Krueger, Alan B. – Schkade, David et al. (2006): Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion. *Science*, 312, 5782, 1908–1910. DOI: 10.1126/science.1129688, https://www.researchgate.net/publication/248477461_Would_you_be_happier_if_you_were_richer
- Kopp Mária – Martos Tamás (2011): A társadalmi összjóllét jelentősége és vizsgálatának lehetőségei a mai magyar társadalomban I. Életminőség, gazdasági fejlődés és a Nemzeti Összjólléti Index. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 12, 3, 241–259. DOI: 10.1556/Mental.12.2011.3.3, <http://real.mtak.hu/58139/>
- Mackenbach, Johan P – Stirbu, Irina – Roskam, Albert-Jan R. et al. (2008): Socioeconomic Inequalities in Health in 22 European Countries. *The New England Journal of Medicine*, 358, 2468–2481. DOI: 10.1056/NEJMsa0707519, <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/nejmsa0707519>
- Martos Tamás – Kopp Mária (2011): A társadalmi összjóllét jelentősége és vizsgálatának lehetőségei a mai magyar társadalomban II. A GDP alakulása és az életminőség néhány trendje Magyarországon, 1990–2010. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 12, 4, 375–394. DOI: 10.1556/Mental.12.2011.4.5, <http://real.mtak.hu/58145/1/mental.12.2011.4.5.pdf>
- Odermatt, Reto – Stutzer, Alois (2017): *Subjective Well-Being and Public Policy*. IZA Discussion Paper No. 11102. <https://ssrn.com/abstract=3069445>
- OECD (1973): *List of Social Concerns Common to Most OECD Countries. The OECD Social Indicator Development Programme*. Paris: Organisation for Economic Cooperation and

- Development, Directorate for Manpower and Social Affairs, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED081702.pdf>
- Oishi, Shigehiro (2012): *The Psychological Wealth of Nations: Do Happy People Make a Happy Society?* Wiley Blackwell, DOI: 10.1002/9781444354447, ISBN 9781405192118
- Porritt, Jonathon (2007): *Capitalism: As If the World Matters*. London: Earthscan, ISBN 1844071936
- Smith, Adam (1759/1761): *Theory of Moral Sentiments*. 2nd ed. Strand & Edinburgh: A. Millar; A. Kincaid & J. Bell, <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=ecco;idno=004894986.0001.000>
- Smith, Adam (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Vol. 1. 1st ed. London: W. Strahan
- Szondy Máté (2007): Anyagi helyzet és boldogság: kapcsolat individuális és nemzetközi szinten. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 8, 291–307. DOI: 10.1556/Mentál.8.2007.4.3, <http://real.mtak.hu/58206/1/mental.8.2007.4.3.pdf>
- URL1: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/countries/>
- URL2: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0650&from=EN>
- URL3: <https://sdgs.un.org/goals>
- URL4: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/NOTEONHAPPINESSFINALCLEAN.pdf>
- URL5: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>
- URL6: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/the-kennedy-family/robert-f-kennedy/robert-f-kennedy-speeches/remarks-at-the-university-of-kansas-march-18-1968>
- URL7: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- URL8: <https://www.oecdbetterlifeindex.org/>
- URL9: <https://worldhappiness.report/archive/>
- URL10: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4429
- URL11: <https://happyplanetindex.org/wp-content/themes/hpi/public/downloads/happy-planet-index-briefing-paper.pdf>
- URL12: <https://www.sdgindex.org/>
- URL13: <https://www.ajbh.hu/-/ensz-fenntarthato-fejlodesi-celok-sustainable-development-goal-sdg->